

*Жубан
Малғаташев*

ПОЭМА, ӨЛЕНДЕР

**„Жазушы“ баспасы,
Алматы—1975**

Қаз 2
М66

Молдағалиев Жұбан

М66 Сел. Поэма, өлеңдер. «Жазушы»,
Алматы, 1975.

128 бет.

Еліміздің белгілі ақыны, Қазақ ССР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Жұбан Молдағалиевтың «Сел» атты жаңа кітабына осы атас поэма мен өлеңдер кірген. Поэмаға негіз болған белгілі оқиға — 1973 жылғы июль айында Алматы іргесіндегі Медеу шатқалындағы сел-тасқын. Ақын екі селді қатар жырлайды: бірі — табиғаттың дүлей күші, қиратушы күш; екіншісі — халық қуаты, жасампаз күш тасқыны. Осы оқиға төңірегінде автор республикамыздың, қазақ халқының қандай шырқау биікке көтерілгенін шабыттана жырлайды.

Сондай-ақ өмір, туған жер туралы, совет адамдарының күрес пен еңбектегі ұлы ерліктері туралы, достық пен махаббат жайындағы лирикалық-философиялық өлеңдер де оқырмандар ой-қиялына тебіренетіні хақ.

Қаз 2

М 70403 305
402(07)75 — 68—75

© «ЖАЗУШЫ» — 1975

ПОЭМА

СЕЛ.

I

Мың тоғыз жүз жетпіс үш,
Он бесінші июль,
Жексенбі...

Мың тоғыз жүз жетпіс үш,
Он бесінші июль,
Жексенбі...

Сол жылы,
Сол ай,
Сол күні,
Қуаныш,
Шұғыла мол күні
Жер-дүние дерсің теңселді.
Кім көрген мұндай жойқынды?!
Кім бөгер топан толқынды?!

Ей, адамдар,
Ей, ел!
Ей, адамдар,
Ей, ел!
Ерте де, кеш те
Сақтандар есте
Сол күнді,
Солкылды,
Жойқынды!!
Ұмытыпа
Әуелі өзің,
Алматы!
Ұмытпа,

Мәуелі өзін,
Алматым!

Атындай
Асқан алыптың
Тағы да шықты сонда атың.
Елдігіменен халықтың,
Ерлігіменен солдаттың
Сақталды өмір жаннатың.

Тартысып
Тілсіз жауменен,
Тірілер үшін талықтың.
Тасқынды бөгеп тауменен,
Дәуірдің күшін таныттың.

Кірпіштеріндей тамұқтың
Тізіліп шығар табыттың
Кесілді жолы қаншама...
Алматым — арым,
Шабыттым!

2

Июнь де өткен өртеніп,
Июль де аптап, тұр тұнып.
Сол үшін, бәлки, ертерек
Календарьлардан жыртылып.

Тәуліктен ұзақ тәрізді
Жұмыстың соңғы сағаты.
Тауда жоқ шөкім қар ізі,
Желі жоқ шалқып соғатын.

Кеңсеге қайдан дем келер?
Галстук қысып қолқанды,

Демігіп етшен кеуделер,
Ысылдап қайтар
Вулкандай.

Гүлдерді самал өпейді,
Сыбдырсыз, сұлық жапырақ.
Ақ жаңбыр төгіп өтпейді,
Шөліркеп жатыр жасыл бақ.

Өрмекші тартқан өрмектей
Арықтар ғана сулы тек.
Жиналған бала жер-көктен,
Фонтандар басы шулы-тек.

Аспаны бейне қалайы,
Әйнектей сынар шытынап.
Алматы әсем, алайда,
Тұрса да ыстық құтын ап.

Қарағаш,
Терек,
Қайындар
Жоғалтпай жасыл бояуын,
Тау суы аққан сайында
Ойнайды ағын,
Ояу үн.

Әр түсті мәрмәр қораптай
Сырлары күнге шағылып,
Тоғысып түрлі торапта
Автолар жатыр ағылып.

Көшелер толы күллі елге,
Күткендей кештен күт нендей.
Ұқсайды халық гүлдерге,
Гүлдерге аяқ біткендей.

Шүйілген дәу-дәу қырандай,
Шығырға ұқсас крандар
Кұдықтан қауға тартқандай,
Тұрғызып үйлер, тұр андап.

Қалындап қала,
Жасарып,
Бойлайды биік,
Шығандап.,
Сылаңдап «сөзшең» Басарык,
Сүйреңдер оған, бұған да.

Жаны шат жұрттың, сара ойы,
Болса да отты кеш осы.
Сайрайды Ленин Сарайы,
Самғайды Ленин көшесі.

Самғайды жасыл коридор,
Бір басы даңқты Медеуде.
Әр үй жас мұнда, әр үй зор,
Соққандай шыңды демеуге.

Самғайды тауға орасан,
Қайда деп оның қыс жоны.
Көшені түнде қарасаң,
Секілді бұл да құс жолы.

Тотыққан шың-құз тақтары,
Алатау деу де жалғандай,
Ақша бұлт болып ақ қары,
Аспанға көшіп алғандай.

Мәңгілік мұздар құрсауы
Қақырап, іріп, сөгіліп,
Шатқалдар жатыр бусанып,
Көлдері жатыр көміліп.

Тұйықсу сонау — биік су
Сауырын тосып күнгейге,
«Қашанғы кәрің бұйықсын?
Тұйықсын деген кім» дей ме?

Бейнебір темір көбелек,
Барлайды тынбай вертолет,
Қарауыл — төбе-төбеде,
Шақпақтай,
Мұзда бөртеді от.

Эфирде дәйім ескерту:
«Тасқын сел хаупі бар» дейді.
«Апаттың сақта есте өртін,
Сау болсын орман, тал» дейді.

Ескертті радио жаңа да,
Ес тыныш бірақ, ел тыныш.
Қапырық-қапас қалаға
Қажет-ақ самал, желпініс.

Тауда деп тасқын өзегі,
Жатқандар безіп жоқ одан.
Кіші Алматы өзені
Асар ма тулап жағадан?

Санар кім сірә соны айдын?
Уатылып тасқа,
Әр таңда
Астынан өтіп Сарайдың
Айналар сансыз фонтанға.

Су неге, бірақ, сарғайған?
Күмісін қандай тат басқан?
Құлаған оған жар қайдан?
Жирен саз қалай баттасқан?

Не жаңбыр тауға жауды ма?
Шақырайып тұр ғой күн көзі.
Ақ бұлтты әлде сауды ма?
Айна ғой Күнбел күмбезі.

Тау жақтан лек-лек машина
Балалар тиеп келеді.
Серуен бе бұл тек әшиін?
Керуен ғой мынау келелі...

Біреулер қарап сүйсінсе,
Біреулер секем алғандай.
Біреулер сезсе, түйсінсе,
Біреулер «Көш дер, бұл қандай?»

Балалы жерді бұлақ, де,
Балалы жерді шырақ, де,
Ол күлсе, күнді шуақ де.
Жыласа бұлт де, шұнақ де.

Шаттықта оны бойлай біз
Шығамыз гүлдей қолға ұстап.
Әуелі соны ойлаймыз,
Туса да хауіп, жол қыспақ.

Есте ғой соғыс, елестер,
Десек те өртін өшірдік.
Шегінер болса ел, әскер,
Баланы бұрын көшірдік.

Кезі емес қазір сабақтың,
Машина неге шұбады?
Бұлты жоқ сәби қабақтың,
Шапақсыз, бірақ, шуағы.

Секілді олар арманда,
Өзен, тау кейін қалғанға.
Қарағай, қайың орманда
Ойынға құмар қанған ба!

Қарғаша біреу қаңқ етті:
«Лагерьерлер» көшіп жатыр!..» деп,
Тағы бір дауыс шаңқ етті.
Үнсіз тек аспан — шатыр көк.

Шаңқ етті тауда тап сонда:
«Сел!» деген ащы жаңғырық.
Айтты ма ағат, шапшаңдау
Еріккен біреу қаңғырып?!

Елеген оны адам кім,
Еркінше қала дүбірі.
Алдында нұрлы алаңның
Кептердің үбір-шүбірі;

Сырласқан ерін күбірі,
Бөбектің тәтті дауысы.
Суы мол жердің гүлі ірі,
Гүл сая шығар тау іші.

Тұғырда — Абай,
Тұр қанша,
Ақын боп,
Жыр боп,
Үгіт боп!
Данышпан бабай болғанша,
Жүрсе ғой сері жігіт боп!

Тұрғанша тілсіз тас болып,
Тамса ғой тірі жас болып!
Бақыт қой күлу

Қарқылдап!
Бақыт қой жүру
Жарқылдап!

Көрмеге қойған бұйымдай,
Болғанша жансыз кемеңгер,
Бұлқынса бір сәт құйындай,
Желпінтсе шіркін кемел жел!

Қой, ұстаз,
Бұл ой
Жоқ сенде.
Мұны айтқан мен ғой «күнәкар».
Өлмейді ақын жақсы елде,
Тұрса да тас боп,
Гүл атар.

Өлік қой денең «о жақта»,
Күлдей бір өшкен ошақта.
Жоқ онда Литфонды да,
Құқыңды қорғар одақ та.

Жоқ онда бізге қор қызы,
Бір жутым ауа, шарап та.
Ақынды тірлік болғызды,
Шабыт, жыр беріп жаракқа.

Өз басым барсам «о жаққа»,
Жатпаймын жылы жай таңдап.
Кіргенше қысылып жұмаққа,
Тамұқта жүрем талтаңдап.

Махаббат, сусын ақынға —
Өмірде, жердің бетінде.
Тірі үшін — талант, ақыл да,
Жыр атты жүрек еті де.

Тұғырда — тақта тұр, Абай!
Жұртыңның осы үкімі.
Жарысып жапа-тармағай
Автограф алсын бүкіл ел.

Биіктің аты — биік қой,
Көресің бұрын ай, күнді.
Шолады шыңды уытты ой,
Шарлайды шалқар айдынды .

Жұмсайын бір сәт сені де,
Болсаң да пірім мәңгілік.
Көз салшы әлгі «селі» не?
Не қылған тосын жаңғырық?..

3

Жебедей садақ сермеген,
Жұдырықтай тас боп түйіле,
Сарт етіп сол сөз «сел!» деген,
Жетті кеп Үкімет үйіне.

Жетті кеп кірпік қаққанша,
Ауызды ашып-жапқанша,
Жаңғырық тынып болғанша,
Сілейте тиген сақпанша.

Жетті кеп санаң ұққанша,
Кезекті демің шыққанша,
Бүлк етіп тамыр соққанша,
Бұрқ еткен терді сыққанша.

Әрі ауыр, әрі ащысы-ай! —
Зірк еткен ми да айтар-ақ.
Беделді орын басшысы
«Сел!» — деді сұлық қайталап.

Көргендей жауын андыған
Жұлкынды жүрек, дір етті.
Секундта көзі алдынан
Сурапыл сурет дүр етті.

...Қала тұр қаусаған қаңқадай,
Қамшы осқан көк ала арқадай.
Бау-бақтар жайраған жанқадай,
Алмалар шашылған алқадай.

Арықтар, көшелер әр қандай
Ұйысқан, үзілген арқандай.
Үй-жайлар қираған қалқандай,
Кірпіштер түйілген талқандай.

Тып-типыл, тамырсыз емендер,
Жапырақ жоқ желдерге елендер.
Бассейн — подвалдар, едендер,
Салыдай шарбақтар, шегендер,

Толастап топан сел қаптаған,
Қақ жатыр күн оты қақтаған.
Жүзіп жүр үйде адам, бақта адам,
Шолақ қол, су сорған ақ табан...

Білектей, жыландай бұрымдар
Оралған ағашқа ұрымтал.
Қалқыған қоқсықтар, құрымдар,
Тұлымдай жайылған шырын тал.

Үйрек-қаз, тауықтар, есектер
Ноқаттай, теңкиген кеспектей.
Қалқиды көбіктей шешектер,
Кей жерлер бермейді кесе өткел.

Қаперсіз жатқан ұл
Сенекте,
Ұйқыдан оянса,
Сел өткен.
Тау бұзып тастардың сеңі өткен,
Бәрін де шерлі еткен, жер еткен!

Өтсе де мол елу жыл бұрын,
Басшының алдында тұр бүгін...
Ойранға қайран қап жүр бір ұл,
Тұтса деп тасқынның «шылбырын».

Есінде со бір таң от таңдай,
Табыттар, табыттар соқталдай.
Құлақта — жылаулар, жоқтаулар,
Көп күндер күңіренген тоқталмай.

Жағадан жау алып жатқанда,
Ит боп сел етекпен тартқан ба?
Күйзеліс онсыз да батқанда,
Кезіккен тағы да қат-қамға.

Талай үй жоқ болды тасқыннан,
Тұншықты алаңдар тас-құмнан.
Аштық та аурудай асқынған
Бір осал емес-ті басқыннан.

Сол кезде-ақ большевик атаулы
Аударып о тауды, бұ тауды,
Қиялдап селді де матауды,
Келешек ұлы іске дәті ауды.

Сол селден тигендей есеге,
Үйдей тас тап күні кешеге
Жататын орталық көшеде,
Белгіге жазғандай пешене.

Тасқынмен айқасқа
Бастапқы
Ескерткіш секілді тас тақты,
Әттең-ай, алып-ақ тастапты!
«Тас» деуден ой әрі аспапты.

Толғаған
Тайырдай дүр ақын,
Дастандай
Еске сап тұратын
Сонау бір күн атын, жыл атын,
Ел рухы қуатын, мұратын...

Аштықты, қастықты жеңген ел,
Мың рақмет, ағалар, жеңгелер!
Сендерге не теңеу тең келер,
Қандай жыр, қай белгі жөн келер?!

Тау бет жақ терезе тұсында,
Оң қолда телефон — трубка,
Сұсы ұқсап қыран сұсына,
Басшы адам сөйлеп тұрыпты.

— Сел! — деді сөйтіп Мәскеуге —
Төкті күн жаздай тек отын.
Келеді су мен тас кеулеп,
Жолында Медеу бөгеті.

Періпті оны белден бір,
Әзірге жағдай бұлыңғыр.
Көп күшті, дейді, селден бұл
Елу жыл бұдан бұрынғы.

Ия, ия бір гәп осында —
Бөгетті топан баса атса...

Көреміз бәрін басында,
Көп болмас қаржы босатса .

Бәрі бар,
Жеңіп тынамыз.
Зор сынақ әсте бұл сынақ.
Баяндап күнде тұрамыз,
Құп!
Сағат сайын болсын-ақ !

Үлкен Үйдің жоғарғы қабатынан,
Алатау жақ, алаң жақ қанатынан
Қарап Басшы қояды шың басына,
Қаптап келе жатқандай қара тұман.

Сұстысын-ай сонау бір сұр белеңнің!..
Күн жалтырап жүзіндеі тұр береннің.
Тіршілігі қаланың әдеттегі,
Белгісі жоқ даурығу, дүрбелеңнің.

Тыныстасын алаңсыз Алматымыз.
Алматы-ана, Алматы-ер, Алматы-қыз.
Қалай оның бұзамыз тыныштығын,
Тыныштығын күзетер солдаты біз!

Бұзылмасын сән-сауық, тың күлкісі,
Бұзылмасын кешкі дәм, түнгі ұйқысы.
Тұмшалансын қалай да аулақта сел,
Медеу ғана білсін тек бұл қиқысты.

Сарапқа сап тұр Басшы сыр, ақылын,
Оймен көріп тасқынның сұрапылын.
«Медеу медет болмаса осы апатқа,
Менен ғана, о халқым, сұра құнын!..»

Жолдас Басшы, ертерек бұлай деуге.
Қорқыныштан басталар құлау кейде.
Мықты болса бір халық біз мықтымыз,
Сынасқандай қуат бар құдаймен де.

Сен — солдатсың,
Солдатсың оң жақтағы.
(Жүк ауыр деп жүдейтін ол жоқ тағы).
Қарыздарсың қайда да жүруге алда,
Көре аласың қиырдан жон-жақпарды.

Жоқ, жасама ешкімге обал, жырым,
Қорку деме жүректер қобалжуын.
Аулақ тұрып батырсу маған онай,
Өз мойнымен көтермек олар жүгін.

Шамырқантар кейде бір күйкі де ерді.
Тауға мұз да, дауыл да сүйкенеді.
Адам адам болған соң
Әр алуан
Мінез-құлқы,
Жалыны,
Жүйкелері.

Ақыл, білім,
Қайраттан кенде еместің
Бір де бірі дей алмас пенде емеспін.
Мендегі бар кей мінез онда да бар,
Ой-шұқыры болмай ма кең белестің?

Ешкім бола бермейді жаз ұдайы,
Кейде күзгі ызғар да азынайды.
Біз адамды адамша бағалаймыз,
Біреулер көп, біреулер аз ұнайды.

Қайбір адам күледі қарқылдамай,
Шаттанады,
Шарқ ұрып жарқылдамай.
Ашынады біреулер
Іштей лаулап,
Қайнаса да,
Қайнайды сарқылдамай.

Мен байғұста ұстам жоқ, іркілу жоқ,
Жауарым аз болса да, күркірім көп.
Жек көргенге қараймын хас бөріше,
Және мұны жасырған бір күнім жоқ.

Қай нәрсе де — қолыңда жоқта арман.
Жүру қиын бұзаудай ноқталанған.
Денсаулыққа, меніңше, зиянды емес
Кейде ысқыртып еркекше боқтап алған.

Жүру, дейді, жүректің даруы шын.
Күлу, дейді, көңілдің аруы шын.
Білем, боқтау — әдепке, нормаға жат,
Бірақ, жақсы бір босап алу үшін...

Келіс те көп тіріде, керіс те көп.
Кейде тіпті қаламыз теріс те кеп.
Жүзден сексен адамға ұнағанды
Бармын сөзсіз тануға періште деп.

«Қиын сауда, деген бар, көпке жақпақ,
Кәрі, жастың көңілін бірдей таппақ.
Қара қылды қақ жарып жүрсен-дағы,
Біреу даттап кетеді, біреу мақтап,»*

Белгілі жай біраздан ол маған да.
Мыңнан біреу жоқ емес оңбаған да.

* Халық өлеңінен.

Тегіс ұнау ендеше — оған да ұнау,
Оған ұнау — арға ұят болмаған ба?

Кім жек көрсін жылы сөз даусын онша.
Бірақ кейбір ауызда аусыл қанша!
«Сен классик» дейтіндер бар-ау маған
Дастарқаннан дәм, шарап таусылғанша.

Талмайтұғын топшы жоқ қанаттыда,
Жаңылмайтын жақ та жоқ санаттыда.
Сүрінбейтін тұяқ жоқ тұлпарда да,
Табиғаттан ұста емес талантты да.

Адам артар, артса да нендей міндет.
Адам айтар, айтса да сендеймін деп.
Адамға тек табынам туғалы мен,
Әкемді алған құдайға сенбеймін деп.

Мақтамаса біреулер меңдемеспіз.
(Дәметсе оны дәметер мендей ессіз).
«Ол өзімдей, өзімдік» десе халық,
Тәңіріден, оллаһи, кем де емеспіз.

Лағып кетсем, оқушым, тақ маған сын,
Сен білесің кімнің де нақ бағасын.
Саған да айтам
Адамсын, пендесің деп,
Адамдықтан артықты таппағасын.

Құс ұшса да, қонбайды қанатымен.
Жер де жер ғой, борымен, болатымен.
Қарыздармын тағдырға,
Халық мені
Ұлым десе,
Атаса бала атыммен.

Өзге атақты қайтеді аңсап адам?
Сеніміне халықтың жан садаға!
Бұлбұл — бұлбұл,
Тындаса, таныса орман,
Басшы — басшы ел-жұрты нанса ғана.

Қыран түлкі қумайды қумай үшін,
Құмай қыран болмайды — құлауы шын.
Жерде жүріп әр басшы жауап бермек
«Аспандағы» бәз бейқам құдай үшін.

Ол жауапты
Қуаң жаз, жұт қыс үшін,
Ол жауапты
Қой үшін, жыртқыш үшін.
Ол жауапты
Өлі мен тірі үшін де,
Ең аяғы ем қснбас «жұтқыш» үшін.

Әлгі адам да — бірі сол жауаптының,
Иығына тағы бір тау артты күн.
Құн деген не?
Қаза жоқ құны толар,
Күрт баспасақ «сел» дейтін жау аптығын.

Қалай кешер кешегі мөлдір Есік,
Құр күрсінсек хас сұлу өлді десіп?
Көк кеседен төгілген көп күмістей
Шашқан күн-ай құрбыға көлді көсіп!

Жарқын еді-ау сынаптай сұлап түскен,
Асыл жүзік көзіндей жылап түскен.
Жанарындай арудың жаудыраған,
Таңғы шықтай шың-құздан құлап түскен.

Жанғырығы
Дыбыстай тиектегі,
Таңғы нұрын
Тұрғандай күй еткелі,
Бір басы шын,
Бір басы су түбінде,
Жасыл арша жағалай жиектері.

Жібек шаштай жайылған жас талы да,
Көл түбінде — аспанның астары да.
Көл түбінде толқыды ақша бұлттар,
Шыршалардың шәлі боп бастарында.

Айдынымен аймалап қайықтарды, —
Ғашықтарды, қарттарды, зайыптарды,
Жатты шалқып ел үшін Есік көлі,
Жаз нұрымен алдыңа жайып таңды.

Аққулар да бір шетте жүрді жүзіп,
Тұтқын етіп тіршілік түрлі қызық.
Күйген шыжық секілді күреңітіп,
Тас төбеде күн сонша тұрды қызып.

Басшы тағы сол көлге көз тосқандай
(Ой топаны бір емес, қос тасқындай).
Әлі есінде со бір күн, он жыл бұрын,
Ақырғы рет досымен қоштасқандай.

Бүгін Есік басында халық та жоқ,
Саясына, сәніне қарық та жоқ.
Жатыр енді суалған көздей болып,
Жанарында жас та жоқ, жарық та жоқ.

Зереніне оның да сел құлады.
Адам емес, әрине, сол кінәлі.

Қара қотыр қабыршақ боп жатыр көл,
Қалған сайын бүгіннен сол күн әрі.

Қанша оқиға, күндерді қиял құшты!
Қиял жүйрік болса да, зиял күшті.
«Сел» дегелі минуттер өтсе де тек,
Жиып жатты қала да жияр күшті.

4

Өрт түсті тасқын,
Дерт сұсты тасқын,
Тулаған тасқын,
Зулаған тас-құм,
Мың-мың айдаһар жалғанғандай,
Мың-мың айдаһар парланғандай,

Мың-мың айдаһар есілгендей,
Мың-мың айдаһар көсілгендей
Бұраландап,
Шұбаландап,
Ирелендеп,
Сүйрелендеп,
Мәңгі мұздан,
Әңгі күздан,
Лықсыған
Тұйықсудан
Күркіреп құлап келеді,
Дүркіреп құлап келеді.

Үйдей-үйдей қойтасты
Допша ырғытып келеді.
Телегей-теңіз шойтасты
Оқша ызғытып келеді.

Сикыршының шарындай,
Қақпақыл қылып келеді.
Жалақтап жалап жалындай,
Тап-тақыр қылып келеді.

Кіші Алматы өзенін
Жарғалақ қылып келеді.
Кіші Алматы өзегін
Жарқабак қылып келеді.

Бұрғылар батпас жерлерді
Қазып-ақ өтіп келеді.
Шоқшиған шоқы, белдерді
Жазық-ақ өтіп келеді.

Қағазды тілген алмастай,
Кесіп те тасқын келеді.
Жолында бұдыр қалмастай,
Көсіп те тасқын келеді.

Жарылған жерде атомдай
Бұйра шаң болып келеді.
Жүз жылғы темір татындай,
Бурасан болып келеді.

Секілді көзі шың шолар,
Мойынын созып, самсаған
Көкжасыл пингвин-шыршалар
Қиқым боп ақты жамсаған.

Көрікті көктем Мыңжылқы
(Мың жылқы бұрын жайлаған)
Секілді болды мұң жұрты,
Соғыста қирап жайраған.